

לעבור משיח הזדמנויות לשיח החמצות

פרופ' אלי פודה*

המאמר [פורסם לראשונה בהארץ](#), ב-8 באוגוסט 2016

בשנתיים האחרונות ניתן לזהות בשיח הישראלי שימוש תכוף במונחים כמו "הזדמנות לקידום שיתוף פעולה אזורי" או "יזמה אזורית". שיח זה אינו מוגבל לצד השמאלי של המפה, אלא הוא אומץ אף בחמימות על ידי גורמים בממשלת הימין, כולל על ידי ראש הממשלה נתניהו, שר הביטחון ליברמן, יאיר לפיד וגדעון סער. אימוץ השיח הזה אינו דבר מובן מאלין; הוא פרי עבודה אינטלקטואלית ותקשורתית ענפה של ארגונים שונים בחברה האזרחית, אשר זיהו קיומה של הזדמנות היסטורית – תולדה של השינויים המתחוללים באזור – לשתף פעולה עם מדינות ערביות "מתונות" אשר חולקות אינטרסים משותפים עם ישראל, כמו בלימת התפשטות הפוליטית והאידיאולוגית של איראן והשיעה (הכולל את סוריה והחזבאללה), ומאבק משותף כנגד גורמי האסלאם הג'יהאדיסטי הסוני. השינויים הללו, למען האמת, החלו כבר לאחר מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006, אולם הם חדרו לתודעת הציבור והמערכת הפוליטית בתהליך ארוך רק לאחר שהתבררו התוצאות ההרסניות של ה"אביב הערבי" והקמת הישות הדאע"שית. במלים אחרות, אם להשתמש במילותיו של מרקס, ההוויה כאן שינתה את התודעה.

המטרה המקורית של הרעיון האזורי לא הייתה להתעלם, לברוח או להסיט את תשומת הלב מהבעיה הפלסטינית, אלא לנסות ולרתום את מדינות ערב כמטרייה לתהליך שלום בין ישראל והפלסטינים. לאור העובדה שהמשא ומתן הביטורלי תקוע, המסגרת האזורית הייתה אמורה לחלץ את הצדדים מהמבוי הסתום. על פי היגיון זה, מדינות ערב יכולות לסייע בכמה כיוונים: למצרים, אם אכן תוביל את התהליך, יש מנוף על החמאס בשל הגבול המשותף; לירדן יש אינטרס במציאת פתרון מוסכם לבעיית הפליטים וכן רצון לשחק תפקיד בירושלים; ואילו ערב הסעודית יכולה לספק את הלגיטימציה הדתית לכל פשרה מדינית. לכל המדינות הללו יש מנופי השפעה על הרשות הפלסטינית ועל אבו מאזן.

אולם, הבעיה העיקרית היא שהתודעה עברה טרנספורמציה בהתאם לעמדות הפוליטיות של מעצבי המדיניות. במלים אחרות, אלה שמקדמים את השיח האזורי בימין אינם עושים זאת על מנת להתקדם בסוגיה הפלסטינית אלא כדי להשיג דיווידנדים נאים בעולם הערבי, אשר יחזקו את הדימוי המתון לכאורה של הממשלה מבחינה פנימית וחיצונית, וזאת מבלי שיצטרכו לשלם במטבע הפלסטיני. ואכן, חזרת השגריר המצרי, ביקור שר החוץ המצרי (לאחר תשע שנים של היעדרות!), שיתוף פעולה מודיעיני וצבאי עם מצרים, ירדן ואולי עם מדינות המפרץ, על פי דיווחים המופיעים בתקשורת העולמית – כל אלה מלמדים, כי הפתרון האזורי מתקדם יפה גם בשעה שהמסלול הפלסטיני מיותרם ותקוע. הציבור, לפי סקר דעת קהל של מכון מיתווים (יולי 2016), אוהב את זה; הוא רוצה לראות בעיקר שיתופי פעולה עם מצרים; הרשות הפלסטינית משתרכת מאחור במקום הרביעי מתוך חמש אפשרויות בסדר העדיפות לשיתופי פעולה. במלים אחרות, הציבור נענה ברצון לשיח האזורי, אולם במתכונת שמועידים לו מתכנניו בימין.

---

* פרופ' אלי פודה מלמד בחוג ללימודי אסלאם ומזה"ת באוניברסיטה העברית וחבר ועד מנהל במיתווים – המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית

תפיסה אזורית זו הינה שגויה מיסודה ולא תוביל, בסופו של דבר, לתוצאה המקווה. ניתן יהיה להגיע להישגים מסוימים בתחום שיתוף הפעולה האזורי, אולם אלה יהיו מוגבלים וחסויים. בעבר, לישראל היו מגעים עם מדינות, ארגונים ואישים בכירים בעולם הערבי עוד לפני הקמתה. הואיל וקשרים אלה לא היו לגיטימיים הם קוימו מאחורי הקלעים, אלא אם כן הודלפו לתקשורת. היו גם מנהיגים ששילמו בחייהם על קשרים אלה (המלך עבדאללה הירדני, ראש הממשלה הלבנוני ריאד אל-צולח, הנשיא המצרי אנור אל-סאדאת ועוד). ישראל סבלה לאורך השנים ממה שאני מכנה "סינדרום הפילגש" – דהיינו מערכת המאפיינת יחסים עם האישה הלא חוקית. התקופה היחידה בה נהנתה ישראל ממערכת ענפה וגלויה של קשרים הייתה בשנות ה-90, לאחר חתימת הסכמי אוסלו. כל ההישגים שהושגו בתחום היחסים הדיפלומטיים, הוועידות הכלכליות ושיתופי הפעולה התאיידו עם ראשית אינתיפאדת אל-אקצא ב-2000. במלים אחרות, שיתוף פעולה של ממש, ובאופן גלוי, לא יהיה אלא אם כן יהיה פתרון, או לכל הפחות התקדמות משמעותית, בפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני. כל ניסיון למכור שיתוף פעולה אזורי מבלי להידרש לסוגיה הפלסטינית הינו זריית חול בעיניים. וחול באזורנו, כפי שאנחנו יודעים, יש בשפע.

לאור העובדה ששיח ההזדמנויות והיזמה האזורית אומץ על ידי הממשלה והציבור בכללותו, מן הראוי להתמקד עתה בהחדרת שיח אחר והוא שיח ההחמצות. הציבור הישראלי אוהב לצטט את אמרתו המפורסמת של שר החוץ המיתולוגי, אבא אבן, ש"הערבים/פלסטינים אינם מחמיצים הזדמנות להחמיץ הזדמנות". ואולם, מחקר אקדמי שסיימתי לאחרונה מלמד, כי לא רק הפלסטינים החמיצו הזדמנויות (והם החמיצו), אלא גם ישראל. ולכן, הדגש בתקופה הנוכחית צריך להיות לא רק על איתורה של הזדמנות היסטורית – והיא קיימת, כבר השתכנענו – אלא שהיא לא תוחמץ. כפי שהמצב נראה כרגע, ממשלת ישראל אינה מגלה רצון, נחישות או מוטיבציה של ממש לנצל את ההזדמנות ההיסטורית על מנת לקדם יוזמה אזורית שתידרש לפתרון שתי המדינות לשני עמים, בהתאם להמלצות דו"ח הקוורטט. באוגוסט 1952 אמר בן-גוריון בכנסת, כי "לא הייתי רוצה להיות האיש שנכדינו או נכדי-נכדינו יאשימו אותו בכך, שהייתה אולי שנסה [סיכוי] לשלום יהודי-ערבי באיזו שעה שהיא – והוא החמיץ אותה". כדאי לו לנתניהו לתלות משפט זה מעל לשולחן עבודתו.